

ПРОФЕСІЙНИЙ МЕНТАЛІТЕТ ПЕДАГОГА: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

PROFESSIONAL MENTALITY OF A TEACHER: ESSENCE AND CHARACTERISTICS

Вибір теми роботи обумовлений актуальністю проблеми вивчення менталітету загалом та професійного менталітету педагога зокрема. Особливу увагу приділено розгляду сутності феномена «менталітет». Обґрунтовано ключові терміни. Окреслено теоретичні підходи до визначення сутності понять «менталітет» та «ментальність». Визначено трактування змісту поняття «менталітет» у поглядах дослідників різних історичних періодів і представників різних наук. У статті проаналізовано підходи до розуміння поняття «професійний менталітет» та досліджено сутність та особливості професійного менталітету педагога.

З огляду на різноманіття поглядів визначення сутності поняття «професійний менталітет педагога», у статті наведено результати контент-аналізу робіт, присвячених вивченню понять «менталітет», «ментальність», «професійний менталітет», «професійний менталітет педагога». Проведений аналіз дозволив виділити сутність та особливості професійної ментальності педагога. Зауважено, що професійний менталітет являє собою динамічну підструктуру особистісного менталітету, що спирається на національний, громадський менталітет, визначається особливостями індивідуального ментального досвіду та репрезентується у професійній діяльності.

Основною ідеєю статті є той факт, що професійний менталітет педагога є системним утворенням, що коріниться у традиції професійної діяльності педагогів. Поняття «професійний менталітет педагога» визначається як сукупність когнітивних, емоційних та поведінкових актів, що визначають професійний характер фахової діяльності. Особливістю професійної ментальності педагога стає трансляція накопиченого соціокультурного досвіду наступному поколінню, творчий розвиток особистості як фактору подальшого вдосконалення та збагачення культурних надбань людства.

У рамках робочої гіпотези висунуте положення про те, що формування професійної майстерності майбутніх педагогів відбуватиметься більш ефективно, якщо в процесі навчання особливу увагу буде приділено формуванню їх професійного менталітету, успішне прищеплення якого є можливим лише після усвідомлення його сутності та особливостей.

Ключові слова: менталітет, ментальність, професійний менталітет, педагогічна ментальність, професійний менталітет педагога.

Special attention is paid to the consideration of the essence of the phenomenon "mentality". Key terms are substantiated. Theoretical approaches to defining the essence of the concept of "mentality" are outlined. The interpretation of the meaning of the concept of "mentality" in the views of researchers of different historical periods and representatives of different sciences is determined. The article analyzes approaches to understanding the concept of "professional mentality" and examines the essence and features of a teacher's professional mentality. It is noted that the professional mentality is a dynamic substructure of the personal mentality, which is based on the national, public mentality, is determined by the characteristics of the individual mental experience and is represented in the professional activity.

Given the diversity of views on defining the essence of the concept of "professional mentality of a teacher", the article presents the results of a content analysis of works devoted to the study of the concepts of "mentality", "professional mentality", "professional mentality of a teacher". The conducted analysis made it possible to highlight the essence and features of the teacher's professional mentality.

The main idea of the article is the fact that the professional mentality of a teacher is a systemic formation rooted in the tradition of professional activities of teachers. The concept of "professional mentality of a teacher" is defined as a set of cognitive, emotional and behavioral acts that determine the professional nature of professional activity. A feature of the teacher's professional mentality is the transmission of the accumulated socio-cultural experience to the next generation, the creative development of the individual as a factor of further improvement and enrichment of the cultural heritage of mankind.

As part of the working hypothesis, it is proposed that the formation of professional skills of future teachers will be more effective if, during the training process, special attention is paid to the formation of their professional mentality, the successful instillation of which is possible only after realizing its essence and features.

Key words: mentality, mindset, professional mentality, pedagogical mentality, professional mentality of a teacher.

УДК 37.211.24

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/49.1.26>

Корицька А.В.,

аспірантка кафедри педагогіки

Державного закладу

«Південноукраїнський національний

педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського»

1. Вступ

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Актуальність зумовлена тим, що одним із завдань модернізації освітньої системи є розвиток педагогічної освіти України та її інтеграція до Європейського освітнього простору. Оновлення системи вищої освіти спрямовано на підготовку кваліфікованих педагогів, які є готовими

до інновацій та здатні вирішувати завдання з формування особистості учня, що стоять перед ними. Для цього педагог повинен бути носієм сучасно орієнтованого професійного менталітету. У зв'язку з цим проблема вивчення сутності та особливостей менталітету, його видів та умов формування в межах педагогічної професійної групи набуває особливого значення, відкриваючи нові можливості

у сфері духовного та професійного розвитку майбутніх фахівців.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема професійного менталітету педагога є об'єктом пильної уваги науковців. Це питання неодноразово ставало предметом різних наукових розвідок. Зокрема, сутність та особливості поняття «менталітет» та «професійний менталітет педагога» розглянуто в працях багатьох науковців, серед яких Чжан Гомінь, Н. Небилиця, Е. Стрига, О. Реброва, Т. Філіпова, А. Фурман, Лю Цяньцян, О. Сліра, А. Colomeischi та ін. У їх роботах формування менталітету висвітлено як світоглядну та теоретичну проблему, розкрито сутність й особливості професійного менталітету, проаналізовано професійно-ціннісні орієнтації педагогів та характерні риси професійного менталітету вчителів.

Незважаючи на те, що вивчення понять «менталітет» та «професійний менталітет педагога» неодноразово ставало об'єктом вивчення в рамках лінгвістичних студій, питання характеристики його сутності та особливостей потребує подальшої розробки.

Метою статті є дослідження сутності та особливостей професійного менталітету педагога.

Поставлена мета досягається шляхом розв'язання наступних основних **завдань**:

- здійснити аналіз джерельної бази з проблеми дослідження;
- обґрунтувати ключові терміни;
- проаналізувати сутність понять «менталітет», «ментальність», «професійний менталітет», «професійний менталітет педагога»;
- визначити особливості професійного менталітету педагога.

Для вирішення поставленої мети у дослідженні ми використовували загальнонаукові та спеціальні **методи наукового пошуку**, основними з яких є: метод аналізу та синтезу, зокрема, контент-аналіз, науковий метод, метод класифікації, узагальнення.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що її результати дають можливість актуалізувати знання та розширити уявлення про сутність та особливості професійного менталітету педагога в аспекті підготовки майбутніх фахівців педагогічної сфери.

Об'єктом дослідження виступає професійний менталітет.

Предметом наукової розвідки стають сутність і особливості професійного менталітету педагога.

2. Теоретичні підходи до визначення сутності понять «менталітет» та «ментальність»

Феномен «менталітет» знаходиться в центрі уваги людства ще з давніх часів. Зокрема, міркування про таємничу властивість людської душі, описи особливостей характеру, звичок, традицій, мислення людей і різних народів знаходимо в творах таких стародавніх мислителів античної філософії, як: Аристотель, Геродот, Гіппократ, Ксенофонт, Платон, Пліній Старший, Сократ, Страбон,

Тацит, Цезар тощо. У працях цих учених античності поняття «менталітет» описується за допомогою етнопсихологічних знань у несистематизованому елементарному вигляді. Зазвичай античні мислителі посилаються на риси колективного характеру, а їхні міркування почасти стосуються міст-держав, регіональних поселень чи релігійно розрізнених соціальних і мовних груп.

Ідеї античних філософів також часто пов'язані з феноменом еманції (від лат. *emanatio* – випромінювання). Зокрема, істотним в рамках дослідження сутності поняття «менталітет» є припущення щодо безпосереднього зв'язку еманційної енергії з «психе» (грец. Ψυχή), яке розумілося як втілення людської душі, що в загальному розумінні близьке до певних ознак феномену «ментальність» [9, с. 508–509].

Термін «менталітет» походить від лат. «mentalis», яке зародилося в мові середньовічної схоластики (похідне слів: mens, mentis, яке має безліч значень – розум, мислення, розум, спосіб мислення, світосприйняття, настрої, характер, душевний склад, душа, свідомість, думка, уявлення, погляд тощо, що й спричинює його складність та всеосяжність.

Менталітет є предметом вивчення філософії, культурології, педагогіки, соціології, соціальної історії, психології тощо. Наукова категорія «менталітет» по-різному трактується представниками різних наук. На сторінках наукової літератури можна зустріти досить довільні трактування цього поняття.

У рамках філософського осмислення поняття «менталітет» розглядається як сукупність повсякденних уявлень, символічних образів і цінностей. Особливість філософського тлумачення цього феномену полягає в тому, що менталітет наділено функціями інтерпретаційної моделі, яка здатна виражати одну із сторін буття соціальних спільнот [8, с. 125–127].

Якщо філософи акцентують на менталітеті як духовному інваріанті буття, то психологи часто отожднюють цей феномен з поняттям «соціальний характер» (Е. Фром), розуміючи його зміст у сенсі тієї ланки, котра пов'язує психіку індивіда і соціальну структуру суспільства. Нерідко до сутності цього феномену включають усі структури і характеристики психіки та свідомості людини як на індивідуальному, так і на колективному рівнях [16, с. 179].

Значний інтерес до проблеми менталітету у XVIII ст. проявив Ш. Монтеск'є. Філософ вводить до соціальної філософії концепт «дух народу», що стає певним етапом розвитку досліджень окремих аспектів менталітету [7]. Також значну увагу проблемі менталітету приділили К. Лінней та Ж. Бюффон. У 30-х роках XX ст. менталітет стає об'єктом досліджень представників французької історичної школи «Анналів», а саме, М. Блока, Л. Февра, Ж. Дюбі, Ж. М. Гоффа, Ф. Броделя, Ф. Мандру тощо, які стали ініціаторами розробки теорії ментальності. Представники цієї школи називали менталітет

сукупністю соціально-психологічних і духовно-моральних рис, що визначають усі сторони життєдіяльності індивідів у суспільстві [15, с. 110].

Зауважимо, що український менталітет був предметом пильної уваги Т. Шевченка, який закладає потужну світоглядну «базу під українську національну ідентичність» [4, с. 9].

Термін «менталітет» було уведено у науковий обіг лише наприкінці XIX століття Р. Емерсоном, на думку якого, «менталітет» – це специфічний тип мислення, що свідчить про певний рівень індивідуальної та колективної свідомості. Зароджуючись у підсвідомості, менталітет поволі «абсорбує природні дані й соціально обумовлені елементи», зрештою формуючи уявлення людини про життя і оточуючий світ [17]. У Р. Емерсона поняття «менталітет» збігається за змістом із поняттям «душа» як першоджерелом істин та цінностей [3].

Поняття «менталітет» має різні трактування в українській та зарубіжній науковій думці, що зумовлено складністю цього явища та відсутністю уніфікованої дефініції.

Поняття «менталітет» у сучасній вітчизняній науці почало укорінюватися із другої половини минулого століття та набуло актуальності в межах антропологічного підходу до наукових досліджень.

У Великому тлумачному словнику української мови поняття «менталітет» визначено як «сукупність психічних, інтелектуальних, релігійних, естетичних і т. ін. особливостей мислення народу, соціальної групи або індивіда, що проявляються в культурі, мові, поведінці» [2, с. 518].

Зауважимо, що у й науковій літературі XX століття спостерігається паралельне вживання термінів «ментальність» та «менталітет», відтак, постає питання співвідношення цих понять. Деякі вчені дотримуються думки про синонімічність понять «менталітету» і «ментальності», посилаючись на те, що обидва вказані поняття мають «когнітивне коріння», вказуючи на образність думки, склад розуму, розумовий розвиток тощо [1, с. 334; 11].

На думку К. Галушко, ментальність є сукупністю семіотичних втілень картини світу, що продукує конкретний зміст менталітету. У результаті цього менталітет стає супутнім явищем ментальності [3].

Серед закордонних учених значний внесок у вивчення поняття «менталітет» у XX – поч. XXI столітті зробили вчені-біхевіористи, зокрема, А. Маслоу та його послідовники – Ф. Герцберг, Д. Макклелланд (теорія мотивації, вплив менталітету на мотивацію), К. Альдерфер (теорія мотивації ERG (від англ. *existence* – існування, *relatedness* – взаємозв'язки і *growth* – ріст)), а також Р. Дарнтон, Ф. Гайск (економічна ментальність) та ін.

Підсумовуючи вищенаведене, ми дійшли висновку про те, що менталітет – це система якісних та кількісних соціально-психологічних особливостей людини або соціальної спільноти, що виникла під впливом

природного та соціального середовища, а також у результаті власної духовної творчості суб'єкта. Ментальність є одним із основних елементів цієї системи поряд із національним (соціальним) характером.

3. Поняття «професійний менталітет»

Сутність поняття «професійний менталітет» досліджувала в своїх роботах значна кількість вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, цьому аспекту присвячені розвідки О. Ребрової, Е. Стриги, Т. Філіпової та інших науковців. У цих роботах детально розглядається професійний менталітет держслужбовців, педагогів, інженерів, підприємців, лікарів, військовослужбовців, студентів, психологів тощо. Сенс цих пошуків зводиться до визначення компонентів (характеристик) професійного менталітету та можливостей зовнішнього «допінгового» впливу з метою їхнього перетворення (формування, розвитку чи корекції) в умовах активних суспільних змін та трансформацій професійних пріоритетів.

Так, О. Реброва у своїй роботі зазначає, що впровадження в науковий обіг поняття професійний менталітет зумовлюється тим, що людині, яка має достатньо високий рівень фахової компетентності, властиво бачити та оцінювати світ крізь призму свого фаху. За словами дослідниці, «професійна ментальність – це те загальне, що характеризує професіоналів певної галузі: професійні соціальні настанови, мотиви, ціннісні орієнтації, особливості сприйняття професійно значущих об'єктів і поведінки по відношенню до них» [10, с. 181–182].

Т. Філіпова називає «професійним менталітетом» спосіб мислення та поведінки, який відповідає високим критеріям моралі та вимогам професійного кодексу тієї чи іншої професії, забезпечуючи належну ефективність виконання службового обов'язку [13, с. 34]. Крім того, у роботі вченої зауважено, що професійний менталітет має розглядатись у контексті сучасної парадигми професіоналізації, а саме в процесі становлення професіонала. З одного боку мова йде про вибір людиною професії з урахуванням власних можливостей і здібностей, засвоєння нею правил і норм професії за рахунок особистісного внеску, з іншого боку, йдеться про розвиток особистості людини засобами професії [13, с. 4–36].

Отже, слідом за О. Ребровою та Т. Філіповою розуміємо «професійний менталітет» як професійні соціальні настанови, мотиви, ціннісні орієнтації, особливості сприйняття, спосіб мислення та поведінки, що відповідають критеріям моралі та вимогам відповідного професійного кодексу тієї чи тієї професії, забезпечуючи належну ефективність виконання службових обов'язків із урахуванням власних можливостей і здібностей людини.

Зауважимо, що професійна ментальність визначається інтересами особистості до специфічної діяльності, бажанням розвивати свій потенціал

у певному ментальному просторі, що є середовищем та умовою самореалізації людини. У рамках цього дослідження особливу увагу приділено освітньому простору та професійному менталітету педагога (вчителя, вихователя, викладача тощо). Освітній простір стає фоновою основою для формування професійної ментальності педагога.

4. Сутність та особливості професійної ментальності педагога

Питання професійного менталітету педагогів у різних його аспектах досліджувалось у роботах таких низки вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: Чжан Гомінь, О. Реброва, Е. Стрига, А. Фурман, Лю Цяньцян, О. Сіра, А. Colomeischi, Т. Colomeischi, Т. Constantin тощо.

О. Реброва розглядає сутність поняття «педагогічна ментальність», констатує, що вона є професійним якісним утворенням, властивим спільноті вчителів та викладачів, метою яких стає трансляція накопиченого соціокультурного досвіду наступному поколінню, його виховання в традиціях сформованих правил та норм, творчий розвиток особистості як фактору подальшого вдосконалення та збагачення культурних надбань людства. Згідно з цим визначається зумовлена специфічність ціннісних орієнтацій, якостей, типу свідомості та стереотипів поведінки педагогів [10, с. 201].

Професійна ментальність вчителя визначається як особлива реальність, яка виявляється в індивідуальних характеристиках професійного образу світу вчителів, структурі їх термінальних цінностей (цінностей-цілей), мотиваційній готовності до включення до інноваційних процесів, типологічних особливостях професійно-педагогічних установок. Саме ціннісний компонент творчого потенціалу особистості педагога багато в чому визначає його професійну культуру – здатність до обраної професії, його професійну позицію [6, с. 63]. Професійну ментальність учителя можна розглядати як об'єкт внутрішньо шкільного управління. Відтак, ціннісні орієнтації взаємопов'язані із типом професійної установки та можливістю цілеспрямованого впливу на формування (коригування) професійного менталітету через зміну його компонентів (цінностей, позицій, установок) тощо [14, с. 150].

Базисом професійного менталітету педагога є педагогічна ерудиція, тобто резерв сучасних знань, необхідних вчителю для того, щоб швидко і гнучко застосовувати їх під час розв'язання педагогічних завдань. Професійний менталітет педагога утворює специфічну духовно-поведінкову особливість представників цієї галузі, яка визначається особливим способом мислення, цінностями та культурою, що відрізняє педагогів від представників інших професій, стаючи важливим фактором самоідентифікації цієї професійної спільноти.

Однією з характерних рис професійного менталітету педагога, що відрізняє педагогічний менталітет

від менталітету представників інших професій, стає передача дітям соціокультурного досвіду та знань поруч із вихованням і формуванням їх духовності.

До ключових властивостей та характерних рис професійного менталітету педагога належать: емоційна стійкість, толерантність, емпатійність, ціннісні орієнтації, усвідомлення цінності життя дитини, повага до її гідності, дитиноцентризм, соціальна відповідальність, професійна мобільність, активність, креативність, потреба служити своїй професії, здатність до самопізнання, професійна рефлексія, бачення ситуації та проблем учнів, професійна антиципація, тобто здатність до передбачення тощо.

У структурі професійного менталітету педагога можна виділити такі складові:

- образ «Я-професіонала»: система уявлень про ідеального представника професії; професійне самоусвідомлення (містить поведінкові правила, норми, цільові настанови);

- когнітивна сфера (визначає специфічне бачення світу) – селективність відбору інформації та практичних навичок, необхідних для трудової діяльності. У зв'язку з особливостями когнітивної сфери професіонала складається специфічне для певної професії сприйняття умов життєдіяльності. Для працівника, зайнятого у соціальній сфері, наприклад, вчителя, реальність – це, перш за все, молодь із її проблемами, невлаштованість їхніх сімей, низький престиж педагогічної праці тощо;

- аксіологічна (ціннісна) складова (характеризує набір сенсотворчих категорій (професійних якостей, принципів), що формують суб'єктне відношення індивідууму до різних явищ навколишнього світу). Ця складова є найбільш стійкою у структурі менталітету. Спираючись на конкретні соціальні цінності, індивід формує своє ставлення до різних явищ реальності;

- емоційно-вольова складова, що є провідною складовою в структурі менталітету, впливає на оцінку діяльності особистості та формування ставлення до різних явищ.

Разом з тим, до складу професійного менталітету вчителів, вихователів і викладачів входять такі компоненти:

- соціальний – наявність в освітян особливого менталітету зі специфічним стилем іміджем, мовою, статусом та соціальною нішею;

- рефлексивний – здатність сучасного педагога до відповідального, ініціативного та активного вирішення професійних питань та специфічних фахових завдань. Основою рефлексивного компоненту професійного менталітету виступає мислення вчителя.

- нормативний – здатність особистості до усвідомленої реалізації смислів, значень та норм педагогічної культури як особистісних і професійно значущих [12, с. 118].

На думку А. Линенко, для формування майбутнього вчителя важливим є ототожнення себе не просто з педагогом, а з педагогом-ідеалом і відтак, уміння сформувавши у собі необхідні професійні компетенції, ціннісні орієнтації, знання, уміння та навички поруч із широким спектром професійно значущих та особистісних якостей, притаманних такому педагогу-взірцю, які відсутні чи не в повній мірі сформовані у студента. Відповідно до цього, дослідниця вирізняє такі структурні компоненти професійної ідентичності майбутнього вчителя: мотиваційний, когнітивно-діяльнісний та оцінно-регулятивний. Разом з тим дослідниця визначає засоби реалізації процесу формування професійної ідентичності педагога, серед яких: ігрове імітаційне моделювання педагогічних ситуацій, захист педагогічних проєктів, дискусії, психологічні тренінги, практикуми, цільовим завданням яких стає саморозвиток, самовиховання, самокорекція особистісних якостей, необхідних для здійснення педагогічної діяльності [5, с. 74].

Отже, професійний менталітет педагога – це системне утворення, що коріниться у традиції професійної діяльності педагогів та характеризується індивідуально-особистісними рисами, що мають тенденцію до модифікацій у процесі повсякденного професійно-особистісного становлення педагога, передбачаючи доцільний арсенал поведінкових норм у професійному середовищі. Професійний менталітет утворює специфічну духовно-поведінкову особливість педагогів, яка визначається особливим способом мислення, цінностями та культурою, що відрізняє вчителів та вихователів від представників інших професій, стаючи важливим фактором самоідентифікації цієї професійної спільноти.

5. Висновки

Таким чином, за результатами проведеного дослідження відзначається різнобічне вивчення феномену «менталітет» представниками багатьох наукових галузей. Проте, у сучасній українській та зарубіжній науковій думці досі немає уніфікованого визначення цього поняття. Професійний менталітет являє собою професійні соціальні настанови, мотиви, ціннісні орієнтації, особливості сприйняття, спосіб мислення та поведінки, що відповідають критеріям моралі та вимогам відповідного професійного кодексу тієї чи тієї професії, що забезпечує належне ефективне виконання службових обов'язків із урахуванням можливостей і здібностей людини. Особливістю професійної ментальності педагога стає трансляція накопиченого соціокультурного досвіду наступному поколінню, творчий розвиток особистості як фактору подальшого вдосконалення та збагачення культурних надбань людства.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у детальному дослідженні та всебічному вивченні проблеми формування професійної майстерності майбутніх педагогів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойко О. Д. Ментальність (менталітет). *Політичний енциклопедичний словник* / за ред. Ю. С. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид. Київ : Генеза, 2004. С. 334–335.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
3. Галушко К. Ю. Ментальність, менталітет. *Енциклопедія історії України* / гол. ред. В. А. Смолій. Київ : Наукова думка, 2009. Т. 6. 790 с. URL: <https://cutt.ly/UJNb2dV> (дата звернення: 15.07.2022).
4. Жулинський М. Шевченкознавство: стан і перспективи. *Слово і час*. 2004. № 3. С. 61–69.
5. Линенко А. Ф. Професійна ідентичність в контексті професійної підготовки майбутнього вчителя: теоретичний аспект дослідження. *Наука і освіта*. 2016. № 1. С. 72–76.
6. Мамчур Є. Розвиток професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови : монографія. Умань : УДПУ ім. Павла Тичини, 2021. 219 с.
7. Монтеск'є Ш. Л. Про дух законів : хрестоматія. Київ, 2008. URL: <http://pid.atwebpages.com/geopolitika-hrestomatiya-burlakov.html> (дата звернення: 15.07.2022).
8. Небилиця Н. В. Менталітет як світоглядна та теоретична проблема. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 51. С. 125–127.
9. Платон Держава / пер. з давньогрецької та коментарі Дз. Коваль. Київ, 2000. 355 с. URL: <http://litopys.org.ua/plato/plat08.htm> (дата звернення: 15.07.2022).
10. Реброва О. Є. Теоретичне дослідження художньо-ментального досвіду в проєкції педагогіки мистецтва : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 295 с.
11. Старовойт І. С. Збіг і своєрідності західноєвропейської і української ментальностей. Київ ; Тернопіль : Діалог, 1997. 256 с.
12. Стрига Е. В. Структура професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2011. № 8. С. 118–121.
13. Філіпова Т. В. Професійний менталітет в контексті аналізу сучасної парадигми професіоналізації державної служби України : матеріали щорічної науково-практичної конференції: «Регіональна політика на сучасному етапі державотворення: проблеми децентралізації, ризики та перспективи впровадження». Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2006. С. 34–36.
14. Фурман А. А. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку майбутніх психологів. *Психологія і суспільство. Педагогічна і вікова психологія*. 2009. № 3. С. 148–158.
15. Чаркіна Т. І. Методологічні підходи досліджень ментальності. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків : ХНПУ, 2015. Вип. 44. С. 108–118.
16. Fromm E. The Fear of Freedom. 257 p. URL: <https://pescanik.net/wp-content/uploads/2016/11/erich-fromm-the-fear-of-freedom-escape-from-freedom.pdf> (дата звернення: 15.07.2022).
17. Guilford J. P. The nature of human intelligence. New York : McGraw-Hill, 1967. 538 p.